

tiv društva... Ukratko vjerovanje u direktne ljudske odnose u prisnim razmjerima zavelo nas je da od svojeg razumijevanja stvarnih odnosa moći ne stvaramo smjernice vlastitog političkog ponašanja. Kao rezultat, sile dominacije i nejednakosti ostaju neosporene... Upravo strah od bezličnog života, upravo vrijednost što se pridaje prisnom kontaktu, stvara od shvaćanja civilizirane egzistencije — u kojoj se ljudi u raznolikosti iskustava osjećaju udobno, zapravo u njoj nalaze hranu — mogućnost dostupnu samo bogatima i dobro odgojenima. U tom smislu obuzetost prisnim stvarima je znak nesciviliziranog društva.» (str. 447)

Ferencijeva provokativna knjiga o genitalnosti jeste biološka i simbolička analiza ontogenetske i filogenetske dimenzije polnog čina. U svakom polnom činu (počev od prvih kićmenjaka) Ferenci vidi sažeto ponavljanje razvoja i jedinke i vrste. Cilj polnog čina je vraćanje u majčinu utrobu i — u filogenetskoj perspektivi — u more kao prvobitnu netraumatsku sredinu. »Posjedovanje kopulativnog organa, razvoj unutar majčine utrobe i nadvladavanje velike opasnosti isušivanja tvore nerazvorio biološko jedinstvo koje mora sačinjavati izvornu osnovu simboličke istovjetnosti utrobe s morem i zemljom s jedne strane, te muškog uđa sa djetetom i ribom s druge.« (str. 61).

Iz istog kategorijalnog sklopa Ferenci izvodi i kulturni razvoj čoveka. »... intervencijom ledene doba erotski osjećaj stvarnosti (koji je tad već dostigao genitalni stupanj razvoja), podvrgnut (je) ograničenjima koja su uslijedila, te (da) su genitalni porivi, neiskorišćeni kao takvi, bili korišteni za pojačavanje »više intelektualne i moralne aktivnosti.« (str. 80)

Ferenci ponavlja klasičnu psihanalitičku grešku: sparivanje žene i prirode, s jedne strane, i muškarca i kulture, s druge strane. »Žena je prirodno razboritija i bolja od muškarca, kao poravnanje toga muškarac mora obuzdavati svoju brutalnost izraženijim razvojem inteligencije i moralnog superega... Smatram, međutim, da se organskoj prilagodenosti žene ne treba manje diviti no psihološkoj prilagodenosti muškarca.« (str. 117)

Ferenci deli s Fojdom usredosredotenost na prirodne nauke i na seksualnost, a u metodološkom smislu zalaže se za recipročne analogije. »... svi fizički i fiziološki fenomeni zahtijevaju metafizičko (tj. psihološko) tumačenje, a svi psihološki fenomeni metapsihološko (tj. fizičko) tumačenje.« (str. 10) Međutim, od mnogih kritika Ferenci se može zaštiti ako se njegova tumačenja shvate samo kao simboličke priče.

Kristeva, u sklopu rasredištenja dominantnog zapadnog subjekta koje zahteva i drugaći odnos prema jeziku, prema povesti i prema drugom uopšte, sučeljava se i subjekt sa onim iskustvima koja po »prirodi stvari« izazivaju izbacivanje, odbacivanje, sklanjanje, strepnju, gadenje — jednom reči, užas. Posle fenomenološkog pregleda zazornosti Kristeva se bavi psihanalitičkom teorijom »semiotičkom biblijskog gnušanja« i razmatranjem savremenog književnog iskustva (posebno kod L. F. Célinea). »Ova je knjiga upravo posvećena prikazivanju mehanizma subjektivnosti (koji ja smatram univerzalnim) na kojima počivaju taj užas i njegov smisao, kao i njegova moć. Suggerirajući da je književnost povlašteni označitelj tog užasa, nastojim ukazati na to da je ovakva književnost, književnost općenito, daleko od toga da bude manje vrijedna marginu naše kulture, kako je to naizgled prihvaćeno općim konzenzusom, poslednje kodiranje naših najskrovitijih i najtežih kriza i apokaliptičkih. Zazornost je ukratko druga strana religioznih, čudorednih, ideoloških kodova na kojima počivaju san pojedinaca i zatišje društvenih bura. Ti su kodovi njihovo očišćenje i potiskivanje. No, vraćanje onoga što je njima potisnuto sačinjava našu »apokaliptiku.« (str. 237—238)

Knjiga Normana Brauna *Zivot protiv smrti* može biti i podsećanje na vreme utopijske zanesenosti koja je u središte sveta stavila Eros. »Naravno, ono što treba ovom dićnom svijetu je malo više Erosa, a manje sukoba; a to je također potrebno i svijetu razuma.« (str. 359)

U podnaslovu knjige stoji *Psihanalitički smisao povijesti*. Braun je pokušao da preoblikuje psihanalizu u opštu teoriju ljudske prirode, kulture, povesti. »Ali, zahvaljujući Freudu i psihanalizi ima mogućnost da postane novi i

viši stupanj ljudske svijesti u cjelini, i rješenje za opću neurozu. Kao takva psihanalitička svijest može biti samo vizija mogućnosti ljudskog življenja koje se neće temeljiti na potiskivanju. Pošto je i sama do kulture psihanaliza može utjecati samo na povlačenje libida iz kulture i stvarnosti koja počiva na potiskivanju, i jedino rješenje koje bi mogla ponuditi jest potiskivanje libida i svijesti u pravcu mijenjanja stvarnosti.« (str. 178)

Posljednja knjiga iz ovog kola je Kohutova *Analiza sebstva*. Već sam naslov označava decentralizaciju u odnosu na klasičnu psihanalizu nagona: ovde je sebstvo predmet. »Predmet narcizma, tj. katekse sebstva (Hartmann), vrlo je široko i značajno područje, budući da se odnosi na polovicu sadržaja ljudskog uma, druga polovica su, naravno, objekti.« (str. IX) »... glavni predmet ove knjige koji nastoji objediniti dva cilja: dati dubinski opis skupine specifičnih normalnih i abnormalnih pojava u okviru općeg područja narcizma, i omogućiti razumijevanje specifičnog razvojnog stupnja koji je s njima uzajamno genetski povezan.« (str. XI)

U mitu, Psiha posle mnogih iskušenja na kraju ispija nektar besmrtnosti. U teorijskim artikulacijama nektar je postao svojstvo besmrtnosti duše.

Biblioteci »Psiha« svakako treba poželeti dugovećnost. Njena dosadašnja životna istorija dobra je zaloga i budućih uspeha.

optimizma kao da još jednom potvrduje, u istoriji njenog razvoja mnogo puta ponovljenu sklonost ljudske misli — sklonost dualizmu.

Radove okupljene u ovoj knjizi, iako po mnogo čemu različite, najlakše je, možda i najzanimljivije, grupisati u dve suprostavljene katgorije: *Frojd i Jestečnje antropološki pesimist*.

Za većinu autora Fojdova otkrića, saznanja i hipoteze o čoveku, o šamim njegovim temeljima, o suštini ljudske prirode, daleko su od vere u čovekove »ogromne« mogućnosti, od nade da on može doseći sreću, od optimizma u pogledu čovekovih izgleda da se istinski i trajno pomiri sa samim sobom i sa svetom u kojem živi. Po njihovom mišljenju ovo učenje, prema kojem je čovek biće snažnih ali neostvarenih i konstitucionalno neostvarivih želja (dakle, ne samo zbog spoljnih prirodnih, društvenih, kulturnih razloga) biće koje većito želi ono što dosegnuti ne može, biće većito raspeto između ljubavi i mržnje, dobra i zla, *nesumnjivo je pesimistično i skeptično* u pogledu čovekove racionalnosti, humanosti i slobode kao i u pogledu izgleda za suštinske promene. Svaki prilog iz ove grupe može se, otud, shvatiti kao deo mozaika na kojem su predstavljeni različiti oblici Fojdovog teorijskog pesimizma. Jerotić je tako usredsreden na razmatranje Fojdovog skeptičnog i pesimističnog pogleda na svet u odnosu na hrišćanstvo. Jovan Rašković u svom prilogu pokušava da pokaže kako iz Fojdove završne teorije instinkta nužno proizilazi potpuni terapijski pesimizam utemeljivac psihanalize. Radovan Kordić se bavi pristvom »načela dijalektike nagona smrti« i u samom principu zadovoljstva, odnosno, u uživanju; Novica Milić, Fojdovim skepticizmom u odnosu na mogućnost doseganja istine (gnoseološki skepticizam). Žarko Trebešanin daje sistematičnu, dobro utemeljenu i promišljenu analizu Fojdovog implicitnog i eksplicitnog teorijskog pesimizma, a Bora Kuzmanović — Fojdovog pesimističkog videnja odnosa pojedinka i zajednice.

Jedno od sledećih logičnih pitanja za ove autore, koji ne sumnjuju u pesimističnost Fojdove antropologije, tiče se *korena Fojdovog pesimizma*. Ove korene, podseća nas Jerotić, ako se izuzme Fojdova ličnost, pre svega treba tražiti u Fojdovom prihvatanju filozofskog dualizma nespiritualističkog pravca, zatim, u prihvatanju mehanističkog kauzaliteta i, konačno, u prihvatanju Darvinove ideje o borbi za opstanak kao bitnoj odrednici života.

Drugi autor koji se bavi ovim pitanjem, Bojan Jovanović, korene Fojdovog pesimizma vidi, takođe, u Fojdovom teorijskom pristupu, pre svega u prihvatanju dualističke usmerenosti, ali se više bavi njegovim metodološkim pristupom, kao ishodištem pesimističkih zaključaka. Za Fojdova tumačenja ljudske prirode on objašnjava vidi u metodološkim slabostima, kao što su: sklonost izrazitom redukcionizmu, pozitivističko potvrđivanje pesimističkih stanovišta zasnovano na očiglednosti koja je, zapravo, najvarljivija, neadekvatna primena teorije individualne psihologije na tumačenje porekla i prirode društva.

Ako se sada upitamo o *implikacijama* i stvarnim *društvenim posledicama* jedne ovake pesimistične i skeptične vizije sveta i čoveka, i zapravo, da li ona proizvodi pasivnost i mirenje sa sudbinom, u radu Žarka Trebešanina doći ćemo do dovoljno dobrih razloga za određan odgovor. Jer, već sam utemeljitelj psihanalize u svojoj pesimističkoj antropologiji našao uporište za radikalnu kritiku kulture, društva, društvenih institucija, ideologije, mora i vaspitanja. Fojd je, kako piše Trebešanin, izložio kritici hrišćanski i marksistički »humanizam« kao društvene utopije koje, budući da se temelje na pogrešnim antropološkim postavkama o čoveku, njegovoj tamno obojenoj slići čovekove prirode, upravo u vreme kada se socijalističke tvojstvene utemeljene na ne-realnom optimizmu »humanističkih« postavki o čoveku nezadrživo ruše, podržavajući istovremeno još jednu vrednost Fojdove teorije — prediktivnu. U tom kontekstu Fojdov skepticizam ima gotovo lekovito dejstvo, a vraćanje skepticizmu posle preteranog humanističkog

skepsa kao izazov i lek biljana trebješanin

Fojdov antropološki pesimizam,
priredio: Bojan Jovanović, DK
»Studentski grad«, Beograd, 1990.

učenje je stvarno uticalo, ne samo na izmenu našeg poimanja čoveka i društva, već i na realne izmene u mnogim sferama meduljudskih odnosa: u porodicu u odnosu prema deci i sistemu socijalizacije, pre svega, ali isto tako ono je nadahnuto i mnoge društvene pokrete od liberalno-reformatorskih, preko seks-pola do revolucionarnih studentskih i feminističkih pokreta. Da je nadahnuto i raznovrsne vidove duhovnog i umetničkog stvaralaštva, danas gotovo i ne treba posebno isticati.

Ocenjivanjem Frojdovog teorijsko-metodološkog i terapeutskog pristupa u kontekstu savremenih antropoloških istraživanja i savremene psihijatrije, pozabavili su se B. Jovanović i Dušan Kecmanović. Po mišljenju prvog, Frojdov teorijski i metodološki pristup, u velikoj meri ograničava mogućnost upotrebe njegovih tumačenja čoveka, kulture i društva u savremenim antropološkim istraživanjima što, međutim, ne važi i za kasnije, drugačiju psihanalitičku tumačenja.

Kecmanović, pak, nalazi da su Frojdov skepticizam i insistiranje na pravovernosti,

učinili da se psihoanaliza (osim pojedinačnih postulata) ne koristi dovoljno u savremenoj psihijatriji i da je ostala izvan interesovanja za mnoga stručno važna pitanja kao što je npr. pitanje klasifikacije poremećaja i slična.

Nasuprotno, ovim shvatanjima, stoje u ovom štuju ona da je Fojd samo terapeutski pesimist, dok se za njegovu teoriju to ne može sa sigurnošću tvrditi (Boško Popović, Muradif Kulenović), i, konačno, ona u kojojima se Frojdovom učenju izričito odrice atribut pesimističnosti (Milorad Belanović). Zanimljivo je, međutim, kako prvi prevideju jednu očitu logičku pogrešku. Polazeći, naime, od Frojdovog stava da konflikt postoji i pre neuroze (kao sušinsko obeležje čovekovog bića) i da ga nikakvom terapijom nije mogućno konačno razrešiti već da je mogućno samo čoveku pomoći da se oseća bolje time što će bolje upoznati, razumeti sebe (da histeričnu bedu preobraziti u svakidašnju nesreću), oni izvode zaključak da Fojd nije pesimista u antropološkom smislu, a da se njegova skepsa odnosi samo na mogućnost da se čoveku pomogne da ozdravi (nagla-

šavamo da ozdravljenje za Fojda znači otvaranje očiju pred realnošću koja, zapravo, nije ružičasta tj. nije u onoj boji kojom su je obojili racionalisti i humanisti)?

M. Belanović, smatra da su pesimizam pripisali Fojdu njegovi tumači, pre svih poststrukturalisti, među kojima se naročito ističu Lakan i Derida, te da taj pesimizam predstavlja samo »višak« značenja. Zašto bi uništenje narcisoidnih iluzija o jednom nestvarnom, utopiskom identitetu bilo pesimizam, a ne realističko otreznenje? – pita se ovaj autor, otkrivajući time da je njegovo stanovište posledica prihvatanja jednog od mogućih značenja termina »pesimistička teorija«. Reč je normativno-vrednosnom značenju kojim se pesimističko izjednačava sa subjektivnošću, pristrasnošću, sa gledanjem kroz tamne naočare. Naravno, moguće je taj termin shvatiti i kao deskripciju koja iako neutralna, otkriva činjenice koje ni u jednom vrednosnom sistemu ne bi mogle da budu protumačene kao prednost ili kao vedre, optimistične.

čaj naš nasušni

Kakuzo Okakura, Knjiga o čaju; Jasuko Horioka. Zivotopis Kakuzoa, pisca »Knjige o čaju«, drugo, dopunjeno izdanje, GRAFICKI ZAVOD HRVATSKE, Zagreb, 1989.

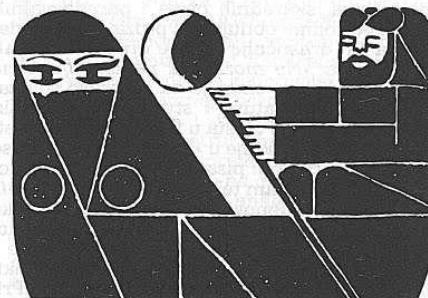
dušica potić

Susret različitim kulturama različitih civilizacijskih iskustava, uvek je i mogućnost obostranog obogaćivanja. *Knjiga o čaju* nastaje u nameri da upravo to i dokaže. Ona je mali ali i dragoceni uvod u upoznavanje jedne od ključnih specifičnosti Japana — čajnog obreda. Opisujući ovu ceremoniju, Kakuzo Okakura razmatra različite vidove japanske umetnosti, ukazujući na njenu tesnu povezanost sa umetnostima drugih zemalja Orijenta, naročito sa Kinom. Najezda nadobudnog Zapada, tokom devetnaestog veka, zapretila je jezivom pretnjom — potiskivanjem (= postepenim nestajanjem) kulture Istoka. U vreme tog apsurdnog procesa, Okakura doživljava čudesno prosvetljenje, koje ga suočiše sa najneočekivanje strane. Stekavši zavidno obrazovanje, on polazi na novootvoreni zapadnjački koledž. Njegov profesor filozofije, kasnije i bliski saradnik, Ernest Fenolzo, otkriva mu veličanstvenosti japanske umetnosti. Fenolzo ga uči i da je poštovanje sopstvene tradicije i sopstvenih korena, na koje su Japanci, pritisnuti novinama sa Zapada, zaboravili, neophodan uslov za poštovanje drugih. Okakura ne zaboravlja taj nauk, pa ni tridesetak godina kasnije, kada piše *Knjigu o čaju* i danas, gotovo čitav vek posle je objavljena, knjiga budi interesovanje živavnih duhova. »Dopunjak« ovoga izdanja ima slične tendencije. Radeći na biografiji Kakuze, Jasuko Horioka želi da čitaocu ovog neobičnog ostvarenja približi njegovog, još neobičnijeg, tvorca.

Knjiga o čaju ne može se precizno definisati. Njen raspon je širok — od estetske i kulturno-istorijske studije, do napisa iz istorije umetnosti i eseja. Ona je i plod izuzetno ljudidnog uma, čija meditativnost (= istočnjačka mudrost), u kombinaciji sa stilskom brižljivošću, daruje tekstu i estetsku dimenziju. Biografija je, u tom pogledu, jednostavljene struktuirana i jednostavljeno napisana. Jasuko Horioka nastoji da pruži što iscrpljive informacije, pa u tome u potpunosti i uspeva. Ona hronološki prati život i rad Kakuzo Okakure, insistirajući na ovim momentima koji otkrivaju njegovu svestranost i intelektualnu prijemčivost, ali i njegovu veliku odanost Japunu i tradiciji orijenta. »Žitije« je dokumentovano navodima iz drugih radova i prepiske Okakure, što omogućava širi uvid u njegov na-

učni rad, ali i celinu njegovog stvaračkog opusa, koji sadrži i poveziju, legende i drame.

Kakuzo Okakura nije estetičar klasičnog, zapadnog tipa. Osim teorijski, on se umetnošću bavi i na jedan praktičniji način. Prevedeno na bliskije nam termine, mogli bi smo da ga nazovemo »javnim i kulturnim radnikom«, »ambasadorem japanske kulture«, pa i nekom vrstom osiromašenog mlecenje. Već površni poznavač evropske estetike uviđa da se Okakura za nju ne zanima sa gnoseološkog stanovišta. »Krivac za izbegavanje spoznajne problematike može da bude i sama japanska umetnost koja je, kako će pokazati *Knjiga o čaju*, »primenjenijeg« karaktera, vezana za svakodnevni život u većoj meri nego što smo naučili da očekujemo. U tom smislu, Kakuzo Okakura nije ni originalni estetičar. On prihvata već postojeći sistem, a za sebe uzima ulogu njegovog tumača. U središtu interesovanja je sam feniomen umetnosti. Umesto promišljanja njene saznanjne funkcije, ona se posmatra, prevashodno, kao tvorevina ljudskog duha, povezana s (istočnjačkom) filozofijom, religijom i etikom. Koliko i ove tri discipline, ona ima zadatak da oplemeni čovekovo ponašanje kako bi se on približio traženom idealu — povlačenju pred prioritetom viših ciljeva, kojima se opravdavaju sve žrtve, pa i lepotu i ljudski život. Umetnost, sa druge strane, ima i stvaračku funkciju. Ona kreira oblike kojima se posreduju svekolika kretanja (materialnog i nematerialnog) sveta. Na toj se tački Okakurino izlaganje delimično dodiruje sa zapadnim estetskim učenjima, jer se umetnost sagledava i u njenoj spoznajnoj dimenziji, mada se na nju ne može svesti. Autor, pri tome, povremeno objašnjava neke principe japanske umetnosti (npr. načela

Joan Romero

praznog prostora i asimetrije — ideje celovitosti i izbegavanja monotonije; zanimljivo je da u svetu tog drugog principa tumači i veliku popularnost motiva iz prirode, kao želu umetnika da ne ponavlja svoj lik, već da stvara i drugačije figure. Posebnu draž Okakurinom pisanim daje, za zapadnog čoveka egzotičan postupak, tumačenje suština ilustrativnim legendama i pesmama, kojima implicintnije dokazuju svoje stavove, ali i potvrđuje njihovu utemeljenost u japanskoj tradiciji. Tradicija ukazuje na još jednu činjenicu, koja nije nebitna za jednu tako konzervativnu kulturu. Ispost-

tavlja se da kult predaka, koji umnogome utiče na život Japanaca, organizuje i njihov stvarački rad. Ponavljanje obrazaca iz prošlosti nije tek puka egzibicija. Podražavanje tradicionalnog modela življenja i misljenja, takođe je jedan od načina da se uspostavi veza sa traženim idealom, čiji koren običnog čoveka odvode do početka vremena. Zanimljivo je, u tom smislu, Okakurino videnje tradicije kao večito živog procesa. Umetnost starih ima onoliko vrednosti koliko joj damo mesta u savremenom životu. Umesto muzejskog eksponata, ona bi trebalo da živi poput svoje naslednice — da oblikuje svest čoveka današnjice i održava njezino doba.

Svakako najzanimljiviji stavovi Kakuzo Okakure vezuju se za individualni karakter umetnosti i estetskog doživljaja. Jedan od njegovih ključnih vrednosnih kriterijuma mogao bi da se objasni kao mera ličnog doživljaja. Umetnik je u toliko veći, u koliko više izražava sebe, i u koliko manje ugada mediokritetskom ukusu većine. I estetski doživljaj zasniva se na istom načelu, mada nezametno. Njegove psihološke i nacionalne aspekte (ograničenja intelektualnih mogućnosti pojedinca i naviku na određene oblike i sadržaje, koji karakterišu nacionalnu umetnost). Ali čajni obred, ociran kao središnja tačka u kojoj se sustiču različiti momenti japanske estetike, ukazuje na suprotnu orientaciju. Njegov kolektivni karakter suprotstavlja se individualnosti doživljaja, a striktna kanonizovanost svakog trenutka i detalja suprotstavlja se individualnosti unutrašnjeg impulsa umetnika. Sam obred, u Okakurinu interpretaciji, ispoljava se u njegovoj primarno estetskoj biti, što navodi na dva zaključka. Autor uvedu u specifičnost japanske umetnosti življenja, što se može tumačiti kao tendencija projektovanja estetskih principa na neke vidove svakodnevnog života. Ceremonija višesatnog ispijanja čaja, uz lagana časkanja o umetnosti, središnje je tog jedinstvenog procesa. Okakurin pregled uticaja ove uglađene procedure na druge grane umetnosti, ukazuje na (ni malo zanemarljivu) povratnu spregu. Nadahnuti umećem majstora čaja, umetnici su nastojali da postignu što veće savršenstvo u oblasti svojih majstorijskih, što je urođilo većim estetskim nivojem izrade svih onih predmeta koji učestvuju u ceremoniji. Informacije radi — ona obuhvata bezmalo celokupnu japansku umetnost. Tako je umetnost življenja trpeila ali i vršila uticaj, dokazujući, još jednom, naglašenost pragmatične dimenzije umetnosti Istoka, koja, za razliku od svoje zapadne parnjakinje, manje luta apstraktnim sferama čovekovog života.

I jedan zanimljiv podatak. *Knjiga o čaju*, nastala kao plod potrebe za medusobnim približavanjem, doživljava na radoznamol Zapadu veliku popularnost. U Japanu, međutim, nacionalni ponos koji ona budi, poslužio je za okretanje protiv drugih kultura. Kao da je Kakuzo Okakura, sušinski, prihvatio samo prvu polovicu Fenolozinih pouka, što nipošto ne umanjuje značaj same studije.

□ □ □